

άνοιξιν τοῦ 1915. Ἐκτοτε ἀκολουθῶν τὸ «κοινωνικόν» ρεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ ἐπιδιώκον τὴν δημιουργίαν τοῦ Νέου εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς ἐκφάνσεις, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὑψηλῇ μετριοφροσύνῃ κατέγραψε τὴν πείραν πλουσίου βίου. Ἐπεζήτησεν ὡς «προφήτης» (1) τῆς νέας ἐποχῆς νὰ συνενώσῃ τὰς καθ' ἕκαστον τάσεις τῆς καὶ νὰ συμπήξῃ αὐτὰς εἰς σταθερὸν οἰκοδόμημα. Ἐδημοσίευσεν λοιπὸν πολλὰ ἔργα του κοινωνικά, φιλοσοφικά, οἰκονομικά κλπ. «Τὸν Πορισμὸν τῶν πρώτων ὄλων ἐν Γερμανίᾳ» (1915), τὸ περὶ «Μελλοντικῶν πραγμάτων» (1917) τὸ ὁποῖον ἐκύκλοφόρησεν εἰς ἑκατοντάδας χιλιάδων, τὰ «Προβλήματα τῆς εἰρηνικῆς οἰκονομίας» (1917), τὴν «Νέαν Οἰκονομίαν» (1918), τὴν «Αὐτόνομον Οἰκονομίαν» (1919), τὸ «Νέον Κράτος» (1919), τὴν «Νέαν Κοινωνίαν» (1919), τὸ περὶ Κάρτζερ (1919), τὴν «Κριτικὴν τῆς τριπλῆς ἐπαναστάσεως» (1919), τὸ περὶ «Ἀνωμόμων Ἐταιρειῶν» (1919), τὸ μετὰ τὴν «Πλημμυρίδα» (1919), τὰ «Ἐπίκαιρα» τὸ πρὸς τοὺς «Γερμανοὺς ἐφήβους» καὶ εἴτι ἄλλο. Τὰ ἔργα (2) του ταῦτα καὶ ἡ πρακτικὴ δράσις του ἀνέδειξαν αὐτὸν μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας γερμανικὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς φυσιογνωμίας, προσεπόρισαν δὲ πλῆθος ὁπαδῶν εἰς αὐτόν, πρὸ παντός ἐκ τῆς νεωτέρας γενεᾶς. Τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ ὄρμου καὶ περιεκτικῆς τούτου πνεύματος θὰ χρησιμοποιήσουν οἱ τε σύγχρονοι καὶ οἱ ἐπίγονοι εὐγνωμόνως ἐνθυμούμενοι τὸν ἄνδρα.

* *

Ἐὰν θὰ ἐτόνιζα τὴν μεγάλην διαφορὰν τοῦ Rathenau ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους θὰ ἔλεγον ὅτι ἦτο ὁ ἄνθρωπος τοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ τῆς πράξεως, τῶν ἔργων. Συνήθως, ἂν ὄχι πάντοτε, ἔχομεν διανοουμένους καὶ δρώντας. Ὁ κύκλος τῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ ἡ δύναμις του, ἡγουμένου ἐνὸς τῶν μεγίστων εὐρωπαϊκῶν Konzern ἦσαν ἰσότιμα πρὸς τὰ τοῦ ἡγεμόνος μικροῦ κράτους. Τὴν διεθνή φήμην του ὡς κοινωνικοῦ φιλοσόφου καὶ συγγραφέως, τοῦ ὁποῖοι τὰ ἔργα κατὰ ἑκατον-

1) Βλ. Arnold Steimann - Bucher, Sozialisierung, 1919 σελ. 122.

2) Τὰ ἔργα τοῦ Rathenau εἶχον ἐκδοθῆ ἅπαντα εἰς 5 τόμους εἰς τοὺς ὁποῖους περιείχοντο καὶ τινὰ προπολεμικά («Φιλοσοφήματα», «Κριτικὴ τῆς ἐποχῆς» [1912] «Μηχανικὴ τοῦ Πνεύματος» [1914]). Μετὰ τὴν δολοφονίαν του θὰ ἐξεδίδοντο οἱ τέσσαρες τελευταῖοι λόγοι του εἰς τὰς διεθνεῖς Συνελεύσεις «Von Capnes bis Genua» ὡς Monumentum aere perennius τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ἀπαρβλήτων ὑπηρεσιῶν του.

τάδας χιλιάδων ἐκυκλοφόρου, θὰ ἐφθόνουν καὶ μεγάλα πνεύματα.

Κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μελλοντικῶν σχεδίων τοῦ Rathenau δὲν ἔλλειψαν αἱ ἀντιρρήσεις (1). Καὶ δυσπιστίαν μάλιστα ἐξεδήλωσάν τινες ὡς πρὸς τὸ πρόσωπόν του. Ὁ ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας Ὑπουργὸς Schmid διέγραψεν αὐτὸν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν τοῦ Ἀνωτάτου Οἰκονομικοῦ συμβουλίου, ὡσαύτως δὲ δὲν προσελήφθη οὔτε εἰς τὴν κατάρτισιν τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ. Ἐπρεπε νὰ ἐπιβληθῆ διὰ τῆς δημοσίας γνώμης ἡ δημιουργικὴ καὶ καταστατικὴ σκέψις του διὰ νὰ ἐπιτραπῆ εἰς αὐτόν ἡ εἰσοδος εἰς τε τὸ Ἄ. Οἰκ. Σ. καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ ἐπιτροπὴν (2) τῷ 1920.

Ἡ διὰ τῆς Γερμανικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1918 ἐπελθοῦσα πολιτικὴ μεταβολὴ ὠδήγησε τὸν Rathenau μετὰ τοῦ Dernburg, Th. Wollf καὶ ἄλλων εἰς τὸ νεοσύστατον δημοκρατικὸν κόμμα, τὸ ὁποῖον οἱ ἐθνικοφρόνες Γερμανοὶ κατηγόρουν ὡς ἰουδαῖζον Παρὰ ταῦτα δὲν ἐπολιτεύετο ἐξ ἐπαγγέλματος καίτοι εἰς τὰ κομματικὰ δημοκρατικὰ συνέδρια (Nürnberg 1920) οἱ λόγοι του ἀπετέλουν τὸ κύριον θέμα τῶν συζητήσεων. Ὁ Rathenau εἶχε μετὰ περισκέψεως ἐκφρασθῆ καθόσον ἀφορᾷ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Λονδινεῖου τηλεσιγράφου τῶν συμμάχων δεκτοῦ ὁμῶς γινομένου τούτου ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε νὰ τιμηθῆ ἡ ὑπογραφή τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ.

* *

Ἡ πρωθυπουργία τοῦ Wirth ἀνέδειξεν αὐτόν τῇ 30. Μαΐου 1921 ὑπουργὸν τῆς Ἀνοικοδομήσεως. Οὕτως ὁ τέως μεγαλοβιομήχανος καὶ συγγραφεὺς ἐφέρετο ἐκ νέου εἰς τὸ κέντρον τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἡ σπουδαιότερα ὑπηρεσία του κατ' αὐτὴν ἦτο ἡ ὑπογραφή τῆς συμφωνίας τοῦ Wiesbaden μετὰ τοῦ Loucheur. Τούτου εἶχε προηγηθῆ ἡ Λονδινεὶς συμφωνία Γαλλίας—Ἀγγλίας ἡ ὁποία ἐπέβαλε βαρυτάτας ὑποχρεώσεις εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ Rathenau ἐμετρίασεν αὐτὰς κατορθώσας ὅπως μέγα μέρος ἐκ τῶν εἰς χρυσὸν καὶ συνάλλαγμα ἐπιβληθειῶν ὑποχρεώσεων μετατραπῆ εἰς πραγματικὰς, εἰς εἶδους παροχάς. Ἐνταῦθα ἐγένετο

1) Βλ. Arnold Steimann = Bucher, Sozialisierung? 1919 σελ. 153. Αὐστηράν δὲ κριτικὴν τῆς πολεμικῆς ὑποχρεωτικῆς οἰκονομίας τοῦ Rathenau εἰς L. v. Wiese: Freie Wirtschaft 1919.

2) Βλ. Δ. Καλιτσουδάκι. Αἱ σημεριναὶ τάσεις πρὸς ἐθνικοποίησιν. (Ἐν τῷ «Ἀρχεῖφ» τούτῳ Α' σελ. 62).

τὸ πρῶτον βήμα διπῶς ἢ περὶ ἐπανορθώσεων συζήτησις ἐκφύγη ἀπὸ τὸ πολιτικὸν πεδίου καὶ βρασιθῆ ἐπὶ τοῦ πρακτικῶς κατορθωτοῦ. Καίτοι δὲ ἡ σύμβασις αὕτη ἐπεκρίθη ὑπὸ τινῶν, ὅμως οὐδεὶς προέτεινε καλυτέραν ταύτης μὲ ἐλπίδας ἀποδοχῆς.

Εἶτα ἔλαβε μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις Λονδίνου, Παρισίων καὶ Καννῶν. Τὸν Ἰανουάριον 1922 ἀνέλαβε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν συνεχίσας ἐν Γενουῇ μετὰ τοῦ Wirth τὸ οἰκονομικὸν ἔργον τοῦ Wiesbaden, Λονδίνου καὶ Παρισίων.

Ἐν Γενουῇ ἀμέσως ἐπεβλήθη. Ἐξέχων Ἀμερικανὸς ἔλεγεν διὰ πάραυτα ἀντελαμβάνετό τις ἐκεῖ δύο πραγματικῶς μεγάλας προσωπικότητας τὸν Lloyd George ¹⁾ καὶ τὸν Rathenau. Ὁ Corriere della Sera, ὁ ὁποῖος μάλιστα μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Rapallo δὲν διέκειτο πολὺ φιλικῶς πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, μετὰ τὸν ἐξόχως ἐπιδοκιμασθέντα τελευταῖον λόγον του ἐν Γενουῇ ἀπεκάλει αὐτὸν «Γκαίτικὴν (Goethe) προσωπικότητα», «πρακτικὸν φιλόσοφον».

Ἐν τῇ Διασκέψει ταύτῃ ὠμίλησε μὲ τὴν συνήθη εὐγένειαν καὶ ἀξιωματικὴν τοῦ ἥθους του καὶ μὲ ὑπάτην ἀνθρωπιστικὴν ἰδεολογίαν. Ὁμίλησε συμβιβαστικῶς διότι τοῦτο ἀπῆται ἢ σκληρὰ πραγματικότης τῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς ἀνάγκης καὶ καταχρεώσεως. Ὁμίλησε μὲ δύναμιν διότι διεπνέετο ἀπὸ θερμὸν καὶ συγχλονίζον αἶσθημα, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ του συγκίνησις ἀνύψωνε τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ εἰς ὑπερκόσμια ὕψη. Μὲ παλλομένην ὑπὸ τῆς ἀληθείας καρδίαν ὑπέδειξε τὴν καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ δυστυχῆς κράτους τοῦ οἰκονομικὴν ἐξυγιάνειν τοῦ κόσμου δι' οἰκονομικὸν συμβιβασμὸν ²⁾, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξησφάλιζε κατὰ τὴν ὀλισθητικὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν παγκόσμιον εἰρήνην. Καὶ ἐτελείωσε τὸ

1) Ὁ Lloyd George μετὰ τὴν δολοφονίαν του ὠνόμασεν αὐτὸν ἓνα τῶν ἰκανωτάτων ὑπουργῶν τῆς Εὐρώπης», ὁ δὲ Louchet ὠμολόγησεν ὅτι εἰς τὰς δυσχερεῖς διαπραγματεύσεις τοῦ Wiesbaden διέγνωσεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Rathenau ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος καίτοι ἐπεξήτει παντοειδῆς εὐκολίας διὰ τὴν χώραν του, ὅμως δὲν ἠδύνατό τις νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν καλὴν του θέλησιν. Ἄλλοι μάλιστα ἀπεκάλεσαν αὐτὸν καὶ γερμανὸν «πατριώτην», ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἐπεξήτει παράνομον ἀλλὰ νόμιμον ἐκδίκησιν, πηγάζουσαν ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν εὐπράγαν καὶ τὴν εἰς ἀκέραιον ἀποκαθισταμένην ἐπιβολὴν τῆς χώρας του.

Διαρκούντος τοῦ πολέμου ταχέως διείδε τὸν κίνδυνον πρὸς τὸν ὅποιον ἐφέρετο ἡ πατρίς του διὰ τῶν σφαλμάτων τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς διοικήσεως. Ὁ πατριωτισμὸς του ὅμως τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑποστηρίξῃ ἐνίοτε σχεδὸν δημοσίως τὰ σχέδια τῶν ἰσχυρῶν.

2) Βάσις τούτου ἦτο μέγα δάνειον πρὸς τὴν Γερμανίαν διὰ τὸ ὅποιον ὁ Rathenau εἶχε σχεδὸν πείσει συνδικάτων Τραπεζιτῶν ἐν Γενουῇ καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιον πολλὰ ἤλπιζον οἱ ἐν Γερμανίᾳ.

κύκνειόν του τοῦτο ἄσμα μὲ τὰς λέξεις τοῦ ποιητοῦ Pace, Pace, Pace.

Ὅπως αἱ διαθέσεις τῶν τέως ἀντιπάλων ἔθνῶν — καὶ τοῦτο μᾶς τὸ ὁμολογεῖ ὁ Wirth — συνεκεράσθησαν. Ἀντελήφθησαν τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποῖαν πράγματι εὐρίσκειται ἡ Γερμανία καὶ ἐπεδοκίμασαν ¹⁾ κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ πάντες οἱ παρευρισκόμενοι τὰ λεγόμενά του.

Τὸν ἄνδρα ²⁾ τοῦτον τὸν ὅποιον, διὰ τὰ ἔξοχα προτερήματά του, διὰ τὴν ἀδολον θέλησίν του, διὰ τὴν φιλαλληλίαν καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ὀλόγητος θυσίαν του, ἐσεβάσθησαν οἱ ἀντίπαλοί του, μάλιστα δυσθύμως πῶς ἐθαύμασαν, ἐφόνευσαν αἱ μυστικά, μοναρχικά, λαϊκά, ἀντισιμητικὰ λίγα.

* *

Τὸ εὐγενὲς τοῦτο θῆμα τῆς νεαρᾶς δημοκρατίας ἐξυψώθη ἤδη εἰς ἰδεομάρτυρα. Ἐπεσε διὰ τὰς ἰδέας του αἱ ὁποῖαι ἀπεσκόπουν τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του, διὰ νὰ ἐδραιώσῃ ὅμως ἀσφαλέστερον τὴν δημοκρατικὴν ἰδέαν.

Καὶ τοῦτο φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ἱστορικὸν μοῖραϊον πάντοτε. Ἡ ὑπόθεσις δι' ἣν ἐχύθη αἷμα θεμελιούται ἀκλονίστως εἰς τὰς καρδίας τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς. Οἱ ἰδεομάρτυρες εἶναι τὰ ἐχέγγυα τῆς νίκης καὶ ἐπικρατήσεως τῶν νέων ἰδεῶν. Καὶ μὲ τὴν γλυκεῖαν αὐτὴν ἐλπίδα καὶ πίστιν διὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς Γερμανίας, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀκραδάντως ἐπίστευσεν, τὴν ὁποῖαν μάλιστα ἐβλεπε ἀρχομένην ³⁾ ἀπῆλθεν ἡ ἰδανικῶς ὠραία καὶ μεγαλοπρεπῆς ψυχὴ του, ἡ τελειότερα ἀναπαράστασις τοῦ ἐπιγεῖου ἀτελοῦς.

1) Ὡς εἰρημὸν δὲν ἐπέδρα τόσον διὰ τῆς θερμῆς φύσεώς του ὅσον διὰ τῆς εὐκόλου κατοχῆς τῆς ὕλης καὶ τῆς εὐχερείας τοῦ λόγου. Καὶ αἱ δυσκολώταται καὶ σπουδαιόταται σκέψεις διευτυπῶντο μετὰ ἰδιοζούσης φυσικῆς εὐχερείας. Ἡ πανεγκύκλιος μόρφωσις του, ἡ κατοχὴ τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος, ἡ διὰ πᾶν ἀδ' ἀνώτερον αἰσθησίς του διευκόλυνον εἰς αὐτὸν τὴν ρητορικὴν ταύτην ἀπλότητά του.

2) Ἦτο πράγματι ἀπὸ τοὺς «ἀνδρας» ἐκείνους τοὺς ὁποῖους τὴν πρωτοραίαν τῆς δολοφονίας του διὰ σκανδαλώδους λόγου του εἰς τὸ Reichstag ἐξήτει ὁ ἀντιπαθὴς ἀρχηγὸς τῆς ἐθνικόφρονος γερμανικῆς λαϊκῆς μερίδος Helfferich (Den Feinden muss gezeigt werden, dass es in Deutschland noch Männer gibt.)

Ἐκεῖνος Helfferich διὰ τῆς σκανδαλώδους διαγωγῆς του κατὰ μίαν δίκην του προεκάλεσε καὶ τὴν κατὰ τοῦ Erzberger ἐκδίκησιν.

3) Τὸ ἔτος τῆς ὑπουργίας τοῦ Rathenau ἐβελτίωσε τὴν ἐξωτερικὴν θέσιν τῆς Γερμανίας, προσπορίσας εἰς αὐτὴν διεθνή ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁποῖαν ἀπῆλθεν ἀμέριστον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Rathenau.

II

Ὁ ἐξόχως εὐφυής οὗτος ἄνθρωπος, ὁ ἰδεολόγος καὶ ὁ πρακτικός, ὁ προφήτης μελλοντικῶν ἰδεολογικῶν ἐξελίξεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν πρέπει νὰ παραμένῃ ἀνεπηρέαστος κάθε πρακτικὴ πολιτικὴ δὲν ἦτο σοσιαλιστής ὑπὸ τὴν συνήθη κομματικὴν ἔννοιαν. Διεπνέετο παρὰ ταῦτα ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι ὅπως ἡ δημοκρατικὴ ἐξέλιξις τῶν χρόνων μας ἐπέφερε καὶ ἐπιφέρει πανταχοῦ μεταβολὰς εἰς τὰς πολιτικὰς θεωρίας μας, οὕτω καὶ ἡ σύνταξις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ὅπου μέχρι σήμερον εὐρίσκετο, ἀλλὰ πρέπει νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην.

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν ἐν Γερμανίᾳ τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος γενικῆ ἦτο ἡ ἀπαίτησις διὰ νέαν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν, δι' ἐκσοσιαλισμόν, δι' ἐθνικοποίησιν. Ἐπρεπε λοιπὸν τὰς ὀρηκτικὰς ταύτας καὶ μὴ ὠρίμους εἰσέτι διαθέσεις τοῦ πλήθους νὰ ὀδηγήσῃ τις πρὸς ἤρεμον ἐξέλιξιν. Ἐπρεπε νὰ διαμορφώσῃ τις τὴν νέαν οἰκονομίαν ἐξελικτικῶς καὶ ὄχι ἐπαναστατικῶς. Οὕτε ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμὸς οὕτε ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία ἠδύνατο πλέον νὰ μείνωσιν ἀπολύτως ἐλεύθερα. Ἀλλὰ καὶ τὰς μεθόδους τῆς πολεμικῆς ὑποχρεωτικῆς οἰκονομίας δὲν ἔπρεπε νὰ συνεχίσῃ τις ἀπολύτως. Αὕτη — καὶ τοῦτο μᾶς τὸ λέγει ὁ συνεργάτης τοῦ Rathenau ἐν τῇ πολεμικῇ οἰκονομικῇ ὀργάνωσει, ὁ Wichard von Moellendorff¹⁾ — διέπραττε τὸ θελελιῶδες σφάλμα ὅτι δὲν ὀργάνωνε τὴν οἰκονομίαν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ἀλλὰ τρόπον τινὰ γραφειοκρατικῶς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω. Ἦτο λοιπὸν ἀναγκαία ὀργάνωσις τις, ἡ ὁποία θὰ προέβαινε μεθοδικῶς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω. Τοῦτο θὰ ἐγένετο δυνατὸν διὰ συνένωσιν ὄλων τῶν φορέων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἰς ὀργανώσεις αὐτοδιοικήσεως αἱ ὁποῖαι θὰ περιελάμβανον ὅλους τοὺς μεγαλύτερους κλάδους τῆς παραγωγῆς.

1) H. Ströbel, Die Sozialisierung 1921 σελ. 134.

Ἡ συνεργασία ὁμοῦ τῶν δύο τούτων πρωτεργατῶν τῆς ὀμαδικῆς οἰκονομίας σὺν τῷ χρόνῳ ἐδιδάσθη. Ὁ Moellendorff παρέμεινε εἰσέτι εἰς τὴν κρατικὴν ὑπηρεσίαν καὶ αὐτὸς θεωρεῖται ὁ πατὴρ τῆς μεθοδικῆς οἰκονομίας τῆς ὁποίας τὸ σχέδιον ἐξεπόνησε μετὰ τοῦ Wissell εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Αὕτη κορυφούται εἰς τὸ ἐν Γερμανίᾳ νῦν λειτουργοῦν Ἀνώτατον Οἰκονομικὸν Συμβούλιον. (Βλ. τὴν ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει μελέτην τοῦ Δ. Λοβέρδου: Τὸ Ἀνώτατον Οἰκονομικὸν Συμβούλιον). Πρὸ παντὸς ἐπεκράτησε μεταξὺ αὐτῶν ἀσμφωνία τις περὶ τοῦ χρόνου τῆς ταχύτητος τῆς ἐφαρμογῆς τῆς «Νέας οἰκονομίας» ὅτι δηλαδὴ περίπου καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων σοσιαλιστῶν διὰ τὸν χρόνον τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ μελλοντικοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους.

* * *

Ἡ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ Rathenau στηρίζεται πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς προδοθέσεως ὅτι ὡς τελευταία αἰτία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τοῦ 19. αἰῶνος δὲν εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς τεχνικῆς, ἀλλὰ κυρίως ὁ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18. αἰῶνος ἀρξάμενος σπουδαῖος πολλαπλασιασμὸς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς λευκῆς φυλῆς¹⁾ ὅστις λαμβάνει χώραν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν κατωτέρων λαϊκῶν τάξεων καὶ τοῦ παραμερισμοῦ τῶν ἀνωτέρων.

Ἡ μετατροπὴ τῆς ἀρχαίας οἰκονομίας ὄλων τῶν χωρῶν εἰς τὴν νέαν ὀφείλεται εἰς τὴν «ὑπερμεγέθη, ἀναλογικῶς καὶ ἀπολύτως τεραστίαν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ». Ἡ ἀτομικὴ οἰκονομία σημαίνει ἀπεμονωμένους, ἡ ὀμαδικὴ συγκεντρωμένους ὑπάρξεις. Ἡ ἀτομικὴ οἰκονομία πληροῖ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνευ ὑπολογισμοῦ περὶ τοῦ τί ὑπολείπεται, ἡ ὀμαδικὴ ὁμοῦς ζῆ ἐκ τῆς ἐξοικονομήσεως χρόνου, δυνάμεως, ὕλικου, χώρου, καὶ ἄλλων ἀπωλειῶν. Ὀμαδικὴ οἰκονομία δὲν εἶναι οὔτε σήμερον δυνατὴ προκειμένου περὶ ἀραιῶν πληθυσμῶν, ὅπως ἡ ἀτομικὴ προκειμένου πυκνοῦ. Εὐθὺς ὡς λοιπὸν πυκνωθῇ ὁ πληθυσμὸς ἀναπτύσσεται καὶ ὀμαδικῶς ἡ οἰκονομία. Ἐννοεῖται ὅτι μέχρι σημείου τινὸς καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ²⁾. Μάλιστα ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ καὶ ἀμφιβολία μήπως τὸ φαινόμενον τοῦτο προάγεται ἀντιστρόφως: «Πρῶτον οἰκονομικὴ ἀνθῆσις ἔπειτα πύκνωσις τοῦ πληθυσμοῦ».

Πάντως ὁ Rathenau προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αὐξήσιν ταύτην τοῦ πληθυσμοῦ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς διαρκoῦς ἀνυψώσεως καὶ ἀπελευθερώσεως τῶν κατωτέρων λαϊκῶν στρωμάτων τὰ ὁποῖα οὕτω γίνονται γονιμώτερα. Ὅριζει μάλιστα ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν περίπου τοῦ Γκαίτε ἤρξατο τὸ φαινόμενον τοῦτο.

Τί ἐγένετο ἄλλοτε προκειμένης τιαύτης αὐξήσεως;

1) Τὰς σκέψεις του ταύτας ἀνέπτυξεν εἰς τὴν «Κριτικὴν τῆς Ἐποχῆς».

2) Ἀντιρρήσεις κατὰ τῶν συλλογισμῶν τούτων βλέπε εἰς A. Steimann-Bucher σελ. 125. Ὅτι δηλαδὴ ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις εἶναι σύγχρονα καὶ κοινὰ ἀποτελέσματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς αἰτίας, δηλαδὴ τῶν προόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τούτων φυσικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Μάλιστα διὰ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ἐξηγοῦνται καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκδηλώσεις, ἡ οἰκοδόμησις τῶν σιδηροδρόμων, τηλεγραμμάτων, τῶν πόλεων μὲ τὰς ὑγιεινάς αὐτῶν διαρρυθμίσεις, ἡ ἐξάπλωσις τῆς μορφώσεως, τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως καὶ τέλος ἡ ἐκάστοτε μεταστροφὴ εἰς τὰς περὶ κόσμου θεωρίας καὶ παντὸς ἄλλου ὅ,τι συνέχεται μὲ αὐτάς.

Οἱ ἄρχαιο ἔδρουν εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἀποικίας, ἢ νεωτέρᾳ ἐποχῇ προσεπάθησε νὰ εὕρῃ ἀντιφάρμακον τούτου εἰς τὴν μετανάστευσιν. Ἐτέραν συμβουλὴν, ἴσως τὴν ἀνοσιωτέραν ἢ ὅποια ἐδόθη ποτὲ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἔδωκεν ὁ Μάλθος: «Νὰ ἀνακοποῦν αἱ φυσικαὶ πηγαὶ τῆς ζωῆς καὶ παρὰ φύσιν νὰ περιορισθοῦν οἱ ἐπίγονοι». Ἀναγνωρίζων λοιπὸν ὁ Rathenau τὴν αὐξήσιν ταύτην καὶ ὄν τῆς γνώμης, ὅτι αἱ προσπάθειαι πρὸς παρεμπόδιον ταύτης οὔτε ἠθικαί, οὔτε τελικῶς ἀποτελεσματικαὶ εἶνε, προσεπάθησε νὰ ρυθμίσῃ τὴν ἐξέλιξιν ταύτην ὡς ἐξῆς:

Διὰ νὰ ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὴν δεκαπλασίως καὶ ἑκατονταπλασίως αὐξανόμενῃν ἀνθρωπότητα, καὶ διὰ νὰ προμηθεύσωμεν εἰς αὐτὴν τροφὰς καὶ λοιπὰ χρειώδη ἀγαθὰ πρέπει νὰ εἰσαγάγωμεν τελείως νέα ἦθη καὶ νόμους εἰς τὸν βίον καὶ τὴν δημιουργίαν μας. Ὅλα ταῦτα θὰ ἀποσκοποῦν εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάσῃσιν ὑπερμέτρως τὴν παγκόσμιον παραγωγὴν καὶ νὰ τὴν καταστήσῃσιν ἱκανὴν ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας ἔπρεπε νὰ πολλαπλασιασθῇ πολλαχῶς, νὰ ἐγίνετο δὲ τελεία ἐκμετάλλευσις τῆς παραγωγῆς. «Αὐξήσις τῆς παραγωγῆς μὲ ἐξοικονομήσιν ἐργασίας καὶ ὕλικου εἶνε ὁ τύπος ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασιίεται ἡ μηχανοποίησις τοῦ κόσμου».

Ἡ μηχανοποίησις αὕτη ὑπὸ τὴν ὁποίαν διατελεῖ ὁλος ὁ πολιτισμένος κόσμος, ὅλοι οἱ λευκοὶ καταργεῖ ἔθνικὰς διαφορὰς καὶ δημιουργεῖ τὸν Διεθνισμόν. Εἰς διαφόρους γλώσσας ἀποδίδουσιν αἱ σκέψεις ὅλων τῶν ἀνθρώπων τὰς αὐτὰς ἀντιλήψεις. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον χώραι μὲ ὑπερισχούσας αὐτοκρατορικὰς, καλλιτεχνικὰς, θρησκευτικὰς ἢ ἐμποροκρατικὰς ἀντιλήψεις. «Ἡ Ρώμη, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Καρχηδὼν συνεχωνεύθησαν, ὅλοι σκέπτονται καὶ ὑπολογίζουσι τὰ πάντα καὶ ὅλοι τὸ ἴδιον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον».

Κατὰ τῆς μηχανοποίησεως αὐτῆς τῆς ὁποίας ὁ χαρακτὴρ καταλαμβάνει ταχέως ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ δημοσίου βίου, αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν μας, τὰς σκέψεις μας, τὰς ὁρμὰς μας, τὴν τέχνην μας, τὸν πολιτικόν μας βίον κλπ. προτείνει (εἰς τὰ ἔργα του περὶ Μελλοντικῶν πραγμάτων καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν Νέαν Οἰκονομίαν του) ὁ Rathenau διάφορα μέτρα. Τὴν «ὁδὸν τῆς ἠθικῆς» τῆς «Θελήσεως», τῆς «Οἰκονομίας».

«Ἡ ὁδὸς αὕτη δὲν εἶναι τὸ μέτρον αἰρηνδίας Κυβερνητικῆς ἀποφάσεως ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἀνοικοδομήσεως διὰ τὸ ὅποτον ἀπαιτεῖται ἐργα-

σία περισσοτέρα τῆς μιᾶς γενεᾶς, καὶ μάλιστα ὄχι νωχελῆς, ἀλλὰ ἐπιμόνου διαφωτίσεως, καλῆς θελήσεως, σκόπιμος».

* *

Κατὰ τέσσαρας διευθύνσεις διατέμνεται ἡ σημερινὴ λειτουργία τῆς ἐργασίας, ἀναπτύσσονται τὰ τριτὰ τῆς καὶ καθορίζεται ποῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ μεταβολή: Εἰς τὴν καθ' ἕκαστον λειτουργίαν, εἰς τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν ομάδων, εἰς τὴν συνεργασίαν τῶν ἐπαγγελημάτων καὶ εἰς τὴν συνολικὴν κίνησιν τοῦ οἰκονομικοῦ σώματος.

Ἐπιστήμη βιομηχανικὴ δὲν ὑπάρχει. Ἡ βιομηχανία δὲν ἐργάζεται, δὲν σκέπτεται ἐπιστημονικῶς. Ἴσως ἔχουν λυθῇ ἐπιστημονικῶς ὀρισμένα ζητήματα τεχνικῆς, μεταφορῶν, ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἀνθρακος, ρυθμίσεως καὶ τυποποιήσεως. Ἡ βιομηχανία ὁμοίως δὲν ἔκαμεν ἀκόμη χρῆσιν τούτων, δὲν μετηνέχθη ἢ θεωρεῖ εἰς τὴν πρακτικὴν.

Ὁ Rathenau προτείνει τὴν ἴδρυσιν νέων ὀργανισμῶν, οἱ ὅποιοι θὰ ἐπραγματοποιούσιν οἰκονομικότητα, μεγαλυτέραν ἀποδοτικότητα καὶ ἐπομένως θὰ ἐξύψουν τὴν παραγωγὴν εἰς τὸ διπλάσιον τῆς προπολεμικῆς. Τοὺς ὀργανισμοὺς τούτους ἀπεκάλεσεν ἐπαγγελματικὸς συνδέσμος (Betriebsverbände) οἱ ὅποιοι λειτουργοῦν μὲν σήμερον πολλαχῶς, ἐπιδιώκουσιν ὁμοίως κοινὰ συμφέροντα ὄχι γενικὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν. Εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν σύνδεσμον ἐνοῦνται καθ' ἑαυτὰς ὅλοι αἱ συναφεῖς ἐπιχειρήσεις βιομηχανικαί, βιοτεχνικαί, ἐμπορικαί. Ὁ σύνδεσμος οὗτος ὡς σταθερὰ ἐνότης συνεργάζεται μὲ τοὺς συγγενεῖς κλάδους. Εἰς τὴν μορφήν ὁ ἐπαγγελματικὸς σύνδεσμος ὁμοιάζει τὴν ἀνώνυμὸν ἐταιρείαν, εἰς τὴν ὁραῖσιν τὸ συνδικάτον. Αἱ καθ' ἕκαστον ἐπιχειρήσεις συμμετέχουσι κατὰ τὴν σπουδαιότητά των, ἐκλέγουσι δὲ τὴν διοίκησιν τῆς ἀνώνυμου ἐταιρείας. Εἰς τὸ συνδικάτον προσφέρει ἕκαστον μέλος τὰ ἐμπορεύματά του. Τὸ κράτος παρέχει εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν σύνδεσμον πολλὰ δικαιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς προσλήψεως νέων μελῶν, μονοπωλήσεως, θέσεως εἰς ἀρχίαν ἀντιοικονομικῶν ἐπιχειρήσεων ἢ μετροπῆς αὐτῶν κλπ. Ἀντὶ τούτων ἐποπτεύει εἰς τὴν διεύθυνσιν, ἀπαιτεῖ κοινωνικὰς θυσίας τοῦ συνδέσμου καὶ ἔχει συμμετοχὴν εἰς τὰ κέρδη.

Εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ συνδέσμου ἀντιπροσωπεύεται τόσο τὸ Κράτος ὅσον καὶ οἱ ἐργάται. Οἱ σύνδεσμοι οὗτοι πρέπει νὰ συντελοῦν διὰ τῆς τακτικῆς λειτουργίας, ὀργανώσεως κτλ. αὐτῶν εἰς τὴν ἀνύψωσιν

καί ευθύνην τῆς παραγωγῆς, εἰς τὴν διάδοσιν τεχνικῶν γνώσεων, βελτίωσιν τῶν ἐργοστασίων εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας, τὴν κατανομήν τῆς παραγωγῆς, τυποποίησιν καὶ ρύθμισιν τῶν δειγμάτων κτλ. Οἱ ἐπαγγελματικοὶ οὗτοι σύνδεσμοι ἐπικοινωνοῦσι μετὰ τῶν γενικωτέρων συνδέσμων τοῦ βλοῦ κλάδου (Geverbeverbände), μετὰ τῶν συνδέσμων τῶν ἐργατῶν καὶ μετὰ τῆς κυβερνήσεως. Πάντως ἡ μεγίστη σπουδαιότης προσμετρεῖται εἰς τοὺς πρώτους συνδέσμους.

Ὁ μεγαλειώδης οὗτος σκοπὸς θὰ ἐπραγματοποιεῖτο διὰ συγκεντρώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν θὰ παρέμενεν αὐτοτελής ἐκάστη ἐπιχείρησις, ἀλλὰ θὰ συνηνοῦντο πᾶσαι εἰς μίαν μεγάλην κοινότητα παραγωγῆς. Εἰς αὐτὴν βλα τὰ μέλη θὰ συνεσχετίζοντο ὀργανικῶς, θὰ ἐκινουῦντο ὡς μία ζωντανὴ ἐνότης, μὲ ἐνιαίαν κρίσιν, δύναμιν καὶ θέλησιν, ὄχι ὡς συνομοσπονδία ἀλλ' ὡς συμπαγῆς ὀργανισμὸς. Ἀκριβῶς ὡς ἐάν εἰς καὶ μόνος, εἴτε δισεκατομμυριοῦχος, εἴτε Τράπεζα, εἴτε Κράτος ἐγένετο κύριος βλῆς τῆς βιομηχανικῆς οἰκονομίας καὶ ἀναλάμβανε νὰ τὴν διευθύνῃ ἐνιαίως. Σήμερον ἄλλως τε ἔχομεν πολλοὺς τοιοῦτους ὀργανισμοὺς εἰς πολὺ μικροτέραν ὁμῶς κλίμακα ἐκτάσεως¹⁾.

* *

Τὸ Νέον τοῦτο κράτος, τὸ μελλοντικὸν λαϊκὸν κράτος (Volksstaat) θέλει ὁ Rathenau ὡς μᾶς ζωγραφίζει εἰς τὸ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον βιβλίον του καθαρῶς δημοκρατικόν. Ἀπαιτεῖ οὐσιαστικὰς καὶ δικαίας εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον ἀποβλεπούσας νομοθετικὰς, διοικητικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρχάς. Πολεμεῖ τὸ σύστημα τοῦ ἐνὸς κοινοβουλίου, τὸ ὅποιον δὲν δύναται πλέον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλαπλὰς ἀπαιτήσεις τῶν χρόνων μας καθὼς καὶ τὰς συγκεντρωτικὰς πολιτικὰς τάσεις. Τὸ οἰκονομικὸν κράτος στηρίζεται εἰς τὰ οἰκονομικὰ συμβούλια, τὸ πολιτικὸν κράτος εἰς τὰ εἰδικὰ κοινοβούλια, ὡσαύτως τὸ ἐκπολιτιστικόν, τὸ διοικητικόν, τὸ θρησκευτικόν κτλ. εἰς ἀναλόγους ὀργανισμοὺς²⁾.

1) Εἰς τὰ σχέδια ταῦτα τοῦ Rathenau προεβλέπετο καὶ ἡ ὑπὸ τῆς γερμανικῆς βιομηχανίας καὶ τῶν Γερμανῶν κεφαλαιοκρατῶν Stinnes καὶ Siemens ἐκμετάλλευσις τῆς ἀχανοῦς Ρωσίας, ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου γίνῃ δυνατὴ ἡ καταβολὴ τῶν ἐπιανορθώσεων. Μάλιστα ἡ πρόσφατος συμφωνία τοῦ Ραπάλλο ἔκαμνε τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς Ρωσίας.

2) Εἰς τὴν εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο παρηρητημένην πραγματείαν «Ἐργασία» κρίνεται ἡ ἀπεργία καὶ ὑποδεικνύεται ὁ τρόπος πρὸς συμφέρουσαν ὁμαδικὴν ὀργάνωσιν ὄλων τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἀτελής εἶναι ἡ σκιαγραφία τοῦ οἰκονομικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Rathenau ἀνευ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῶν σπουδαιότερων τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἄλλων νεωτέρων μάλιστα ἔργων του. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἀπήτει ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπασχόλησιν μετ' αὐτῶν. Δυστυχῶς δὲ πρέπει νὰ ἀρκεσθῶ εἰς τὸ νὰ εἶπω τροχάδην δύο λέξεις περὶ τινῶν μόνον ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὸ περὶ Κλίζερ ἔργον του¹⁾ τὸ λαϊκώτατον ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Rathenau, ἀνασκοπεῖται ἡ ἐποχὴ τοῦ Γουλιέλμου καὶ μᾶς παρέχεται ἡ βαθυτέρα καὶ ἀμεροληπτοτέρα εἰκὼν τοῦ Γουλιέλμου. Μετὰ φρίκης διαισθάνεται εἰς αὐτὸ καὶ τὰ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλίων. Εἰς τὸ Μετὰ τὴν Πλημμυρίδα τὸ ὅποιον ἀρχίζει μετὰ τὰ Ὀμηρικὰ «Πρόσθελέων, ὀπισθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα» μᾶς δίδει ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ἐννοίας τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ, βαθείας νύξεις καὶ συμβουλὰς. Καταλήγει δὲ μετ' ἐπίκλησιν πρὸς βλοῦς ἐκείνους τοὺς ὁποίους δὲν τυφλεῖ τὸ μίσος ὡς ἐξῆς: «Ὁ Γερμανικὸς λαὸς δὲν εἶναι ἐνοχος». «Χωρὶς νὰ εἶναι ἐνοχος διέπραξεν ἀδικίαν». «Τοῦτο θὰ τὸ διαγνώσωσιν οἱ εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς βλέποντες». Θὰ ἐπικρατήσῃ λοιπὸν «Φιλανθρωπία ἢ Βία; Συμφιλίωσις ἢ ἐκδίκησις; Ἐλευθερία ἢ Καταπίεσις;» «Λαοὶ ἀναλογισθῆτε τοῦτο! Ἡ ὄρα αὕτη (Δεκέμβριος 1918) δὲν κρίνει ἡμᾶς μόνον τοὺς Γερμανοὺς, κρίνει ἡμᾶς καὶ σᾶς, κρίνει βλοῦς μας. Ἄν μᾶς καταδικάσετε θὰ βαστάσωμεν τὴν κακὴν τύχην μας καὶ θὰ καταστραφῶμεν ἐπιγίως. Δὲν θὰ ἀκούετε σεις τὰ παράπονά μας. Θὰ ἀκουσθοῦν ὁμῶς αὐτὰ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποιον οὐδέποτε ἔμεινε παράπονον ἀπὸ ἀνθρωπίνην καρδίαν χωρὶς ἀπήχησιν».

Εἰς τὸ περὶ «Ἀνωμόνων Ἐταιριῶν» ἔργον του, πιστὴν καὶ ἀκριβῆ ἀναπαράστασιν καὶ κριτικὴν μᾶς τῶν σπουδαιότερων μορφῶν ὀργανώσεως τοῦ οἰκονομικοῦ μας βίου, προδιαγράφει ἀνωτέραν, τοῦτ' αὐτὸ οὐτοπικὴν, κοινωνικὴν τάξιν τῆς ὁποίας τὴν γένεσιν διαισθάνεται. Μετὰ τῶν «Προβλημάτων τῆς Νέας Οἰκονομίας» τοῦ «Ἐφοδιασμοῦ τῆς Γερμανίας διὰ τῶν πρώτων ὄλων» καὶ πρὸ παντὸς τῆς συνθέσεως πάντων τούτων εἰς τὰ «Μελλοντικὰ Πράγματα» θεμελιούνται αἱ κύριαι γραμματικῆς τάξεως πολὺ ἀνωτέρας τῆς σημερινῆς τῆς χαρακτηριζομένης διὰ τῆς «Μηχανοποιήσεως» τῶν πάντων. Ἀπελευθέρωσις τῆς ψυχῆς, ἐνδυνάμωσις τῶν ἠθικῶν ἀξιών, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς μεγαλυτέρας συναισθήσεως τῆς εὐθύνης κλπ. εἶναι αἱ κυριαρχοῦσαι μορφαὶ τῆς τάξεως ταύτης.

1) Μεταφράζεται νῦν ἐν τῇ «Πατρίδι» 29 Ἰουνίου 1922 καὶ ἐξῆς.

«Σπουδαία μετατροπαι επίκεινται ως πρὸς τὴν φύσιν τῆς οἰκονομίας μας καὶ ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν μας σκέψιν. Ὁ πόλεμος καταθρυμμάτισε τὸ εὐρωπαϊκὸν οἰκονομικὸν καὶ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα..... Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων δὲν θὰ ἀναστηθῆ τὸ βασιλείον οὔτε τοῦ κοινωνικοῦ Κομμουνισμοῦ ¹⁾ οὔτε τῶν ἐλευθέρως κινουμένων οἰκονομικῶν δυνάμεων. Καὶ εἰς τὴν φύσιν τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι γραπτὸν νὰ ἐνδυναμωθῆ εἰς τὸ μέλλον ἡ ἀτομικὴ οἰκονομικὴ πρωτοβουλία. Τὸ μέλλον ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴν καθ' ἑκάστον ἐπιχειρήσιν ἐπίγνωτον προσαρμογὴν αὐτῆς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐλότητος καὶ ἐπίτασιν τῆς εὐθύνης τῆς ἀπέναντι τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κράτους».

Καὶ ὅλα ταῦτα ἀνέπτυσεν ὁ Rathenau μὲ πνεῦμα καὶ φαντασίαν, μὲ καλλιτεχνικὴν δυνάμιν ἀναπαραστάσεως, μὲ βαθὺ βλέμμα, μὲ θάρρος καὶ τὸ σπουδαιότερον πάντων μὲ ὀρισμένην ἠθικὴν θέσιν πλήρη ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς τοιοῦτου. Ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ ἤντις ἐκ τῆς πίστεώς

1) Ὁ Rathenau ὡς εἶδομεν δὲν ἦτο σοσιαλιστὴς ὑπὸ τὴν συνήθη κομματικὴν ἐννοίαν, μάλιστα ἐν ᾧ ἡ πρώτη ἐπὶ τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ ἐπιτροπὴ ἐν Γερμανίᾳ, ἀνευ τοῦ Rathenau προέτεινε διὰ τὴν «οἰκονομίαν τῶν ἀνθράκων» τὴν ἐθνικοποίησιν τῶν ἀνθρακωρυχείων καὶ τὴν τελείαν ἀπαλλοτριώσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου, ἡ δευτέρα ἐπιτροπὴ εἰς ἣν μετείχεν ἐδιχάσθη. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Rathenau συνετάχθη ἡ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἐζητεῖ μὲν τὸν οἰκονομικὸν περιορισμὸν τοῦ Ἐπιχειρηματίου καὶ τῆς Ἀνωνύμου Ἐταιρείας, ἠθέληεν ὅμως νὰ διατηρηθῶν ἀμφότερα τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τὴν μεγίστην σημασίαν ἀπέδιδε πάντως καὶ ὁ Rathenau εἰς τοὺς Γενικοὺς Διευθυντάς ὅχι δὲ τόσο, εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας - κεφαλαιούχους. Ἡ ἐξέχουσα ὅμως καὶ μοναδικὴ θέσις τῶν Γενικῶν τούτων Διευθυντῶν στηρίζεται πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς φύσεως τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐπιχειρήσεως «Δεῖξατέ μου, ἔλεγε, τὸν Γενικὸν Διευθυντὴν ὁ ὁποῖος θὰ εἰργάζετο καὶ εἰς τὸ μέλλον ἂν δὲν ἐγνώριζεν ὅτι ἐκ τοῦ εἰσοδήματός του ἐξαρτᾶται ἡ ἀνεξαρτησία τῆς οἰκονομικῆς του ὑποστάσεως. Αὐτοὶ εἶναι οἱ βασιλεῖς, αὐτοὶ εἶναι οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀνθρώποι, αὐτοὶ εἶναι οἱ ἐλεύθεροι μονάρχαι εἰς τὸν κλάδον των». Διὰ τοιαύτας κυριάρχους οἰκονομικὰς προσωπικότητας δὲν ὑπάρχει πλέον θέσις εἰς τὴν ἐκσοσιαλιστικὴν καὶ δημοτικῶς διευθυνομένην οἰκονομίαν. Τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ Rathenau ἀνήρθεσαν οἱ Hilferding, Kuczynski κλπ. τὸ δὲ ἰδιόμνημα κατέληγε: «Ὁ ἐκσοσιαλισμὸς δύναται νὰ φέρῃ τότε μόνον καλὰ ἀποτελέσματα, ὅταν ἐκλείψῃ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ὅχι δὲ ἂν ἐξαναγκάσῃ τις τοὺς ἀντιπροσώπους ἀμφοτέρων τῶν συμφερόντων νὰ συνεργάζωνται. Ἐὰν διατηρήσωμεν τὸ ἀτομικὸν κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα, ὑποβάλλομεν δὲ αὐτὸ ὑπὸ αὐστηρὸν ἔλεγχον, τότε θὰ πλῆξωμεν τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὸ κύριον νεῦρόν της, χωρὶς ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐπιτύχωμεν τὰ πλεονεκτήματα τῆς δημοτικῆς οἰκονομίας». Βλ. H. Ströbel ἐνθ' ἀν. σελ. 170)186.

τοῦ ταύτης νέας ἐλπίδας. Αἱ ἐλπίδες τοῦ αὐταὶ φυσικῶς διμορφῶντο πάντοτε εἰς ἔργα, διότι ἡ κινητήριος δυνάμις αὐτῶν δὲν ἦτο ὁ φόβος, ἀλλ' ἡ ἀκράδαντος πίστις, πίστις πηγάζουσα ἀπὸ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀπὸ τὴν δεινὴν κρίσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκειται σήμερον αὐτῆ. Εἰς τὰς σκέψεις τοῦ παρετάσσοντο καὶ ἀλληλοὑπεστηρίζοντο αἰτήματα οἰκονομικά, μεταφυσικά, ἠθικά, φιλοσοφημένης ἱστορίας, κριτικῆς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς θεωρίας τῆς πολιτείας.

Εἰς τὸν αἰῶνά μας θὰ ἐπιδράσῃ ἀσφαλῶς ἡ ἰσχυρὰ καὶ ἀγαθὴ, ἡ δημιουργικὴ καὶ ὑσιπετής, ἡ ἠθικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ὑπόστασις τοῦ Rathenau. Ἡ ἱνακάθαρσις μας θὰ ἐπιτελεσθῆ, καὶ μάλιστα μὲ τὴν κοινωνικὴν γραμμὴν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὠραματίσθη ἡ εὐγενὴς προφητικὴ ψυχὴ τοῦ μεγάλου ἰδεομάρτυρος.

ΚΡΙΤΙΚΑΙ

Stein, Ludwig: Einführung in die Soziologie 1921. 452 σελ.

Ὁ Stein, ἔγραψε τὴν ἄνω εἰσαγωγὴν ὡς ὁμολογίαν πίστεώς του εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν καὶ ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως θέλει οὗτος νὰ ἀναγνωσθῆ καὶ νὰ κριθῆ τὸ ἔργον του. Καὶ πράγματι εἶναι τοῦτο ὁμολογία. Οὐδαμοῦ ἀμφιβάλλει ὁ ἀναγνώστης ποίᾳ γνώμῃ εἶναι ὁ συγγραφεὺς. Οὗτος καθορίζει πρῶτον ἐπακριβῶς τὴν θέσιν του εἰς τὴν περὶ μεθόδων ἔριδα, εἶτα δὲ εἰς τὰ καθέκαστον κεφαλαιώδη κοινωνικὰ προβλήματα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι κατὰ πολὺ περισσότερον ἀπὸ διάγραμμα τῆς Κοινωνιολογίας δι' ἀρχαρίους. Ἐπειδὴ μάλιστα ἀναφέρει ὁ Stein συνοπτικῶς τὴν κίνησιν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνη τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, διὰ τοῦτο δύναται νὰ ἀναμετρήσῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου μόνος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη ἤδη ἐντατικῶς εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν κλάδον τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρηθῆ τὸ ἔργον τοῦτο ὡς εἰσαγωγή, μόνον διότι εἶναι γραμμένον κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ γίνεται καταληπτὸν ἀπὸ πάντας ἐκεῖνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ φιλοσοφικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι πρόχειρος, καίτοι πολλαχῶς ἐρευνᾷ τὰ θέματά του κριτικῶς.

Ἰδιαιτέρως ἐπιτυχῆ εἶναι τὰ κεφάλαια περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ οικονομικοῦ, τεχνικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡσαύτως καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πραγματεύονται περὶ τῶν ἀγώνων τῶν ρασσῶν καὶ τάξεων, περὶ τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ἐθνικοῦ, περὶ τῆς γενέσεως τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μορφώσεως νέων κυριαρχουσῶν μορφῶν ἐν τῷ βίῳ. Εἰς τὰ τελευταῖα μάλιστα ταῦτα κεφάλαια παύει ἡ καθαρῶς ἐπιστημονικὴ ἐρευνα. Ἐνταῦθα ἔχομεν ὁμολογίαν ὑπὲρ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν μέτρον. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδέχεται ὀρισμένα κοινωνικὰ αἰτήματα καὶ συνηγορεῖ ὑπὲρ αὐτῶν. Δὲν γίνεται ἀφ' ἑτέρου οὐδαμοῦ ἐν ἐκτάσει λόγος περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς καθ' ὑποκείμενον κρίσεως (Werturteil) εἰς τὰς Κοινωνικὰς Ἐπιστήμας. Αὐστηρὰ κριτικὴ δὲ εὗρισκε καὶ ἄλλας ἐλλείψεις. Οὕτω τὸ βιβλίον οἰοῦμαι σχεδὸν τελείως περὶ τῶν γενετησίων ἀναγκῶν τῶν ἡμερῶν μας, καθὼς μόνον τροχάδην καὶ περιληπτικώτατα μνημονεύει τὸ γυναικεῖον ζήτημα. Καίτοι ὁμως τὸ ἔργον μᾶς ἀφίνει κενά, ἔχει ὁμως τόσα πολλὰ καὶ μεγάλα προτερήματα ὥστε νὰ τοῦ εὐχηθῶ, ὡς ἐπιστήμων καὶ ὡς ἀνθρώπος χιλιάδας ἀναγνωστῶν.

Julius Wolf

Δ. Κ.

Diplomatische Akten des Auswärtigen Amtes. Ἐξ τόμοι Deutsche Verlags - Gesellschaft für Politik und Geschichte). 1922.

Σκοπὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανικῆς δημοκρατίας ἐκδιδόμενων διπλωματικῶν τούτων ἐγγράφων, τῶν ὁποίων ἔξ τόμοι

παρεδόθησαν ἤδη εἰς τὴν δημοσιότητα, εἶναι ἡ ὑπὸ πάντων τῶν στρωμάτων τοῦ λαοῦ, ἀνεξαρτήτως κόμματος, σχηματισμὸς γνώμης καὶ πεποιθήσεως περὶ τῆς ἐνοχῆς ἐν τῷ μεγάλῳ πολέμῳ, καὶ περὶ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιῶν. Οὕτως ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια θὰ ἐπικρατήσῃ καὶ θὰ καθαρῶς τὴν ἀπὸ μίσους καὶ δυσπιστίας δηλητηριασμένην ἀτμόσφαιραν. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἠθικοῦ ἔργου τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Ὡς motto τοῦ ἔργου τούτου θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναγραφῆ «Ἐπὲρ τῆς ἀληθείας», διότι ὁ γερμανικὸς λαὸς θέλει νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν ὄλην τὴν ἀλήθειαν σχετικῶς πρὸς τὴν γένεσιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου.

Θεωρεῖ τοῦτο ὑποχρέωσιν αὐτοῦ, θέλει νὰ ἐξαγνίσῃ τὴν συνείδησιν καὶ τὸ ἔθνηκόν αἰσθημά του, νὰ προσφέρῃ δὲ καὶ ὑπηρεσίαν πρὸς ὄλην τὴν ἀνθρωπότητα.

Αἱ σκότιαι δυνάμεις τοῦ μίσους, τῆς καχυποψίας, τῆς δυσπιστίας, τῆς κατηγορίας ἐδηλητηρίασαν τὴν ἀτμόσφαιραν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ παγκοσμίου πολέμου καὶ τείνουσι μάλιστα νὰ διαιωνισθῶσι καὶ νὰ καθορίωσι τὴν διεθνή πολιτικὴν. Πανταχοῦ γίνεται λόγος σήμερον περὶ τῆς οικονομικῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς Εὐρώπης. Παράπλευρα πρὸς ταύτην πρέπει νὰ λυθῆ καὶ τὸ δυσκολώτερον ἴσως, πάντως ὁμως ὄχι διευγώτερον σπουδαῖον ζήτημα τῆς πνευματικῆς ἀνοικοδομήσεως. Ἡ προσπάθεια ὄλων ἔλεγεν ὁ ἀείμνηστος Rathenau πρέπει νὰ τείνῃ εἰς τὸν καθαρισμόν τῆς πνιγρᾶς ταύτης ἀτμοσφαιρας, ἡ ὁποία ἀπὸ πολλὰ ἔτη πρὸ τοῦ πολέμου μᾶς ἀπέπνιξεν. Τοῦτο βέβαια εἶναι δυνατόν νὰ κατορθωθῆ μόνον ἐὰν κάθε λαὸς κατὰ συνείδησιν κρίνῃ ἑαυτὸν καὶ συντελέσῃ οὕτω εἰς τὴν λύσιν τοῦ σοβαρωτάτου τούτου ζητήματος τῆς πνευματικῆς ἀνοικοδομήσεώς του.

Ὁ Γερμανικὸς λαὸς ὁ ὁποῖος διὰ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλλιῶν κατεδικάσθη, ἀναιρεσιβάλλει τὴν καταδίκην του ἐνώπιον τοῦ κόσμου. Δὲν ἐθεώρησε πρὸν νὰ ἀποκρύψῃ τὰ μυστικά του καὶ μᾶς ὁμολογεῖ οὕτω ὄλην του τὴν καλὴν διάθεσιν διὰ τὴν ἀνικάλυψιν ὄλης τῆς ἀληθείας. Τοῦτο βέβαια δὲν εἶναι εὐκόλον καθόσον καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τοὺς περισσοτέροις λαοῦς ἐλλείπει πρὸς τοῦτο καὶ ἐσυνειθίσαμεν νὰ θεωρῶμεν ὅτι ἐξεδόθη ἤδη ἡ ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητος ἀπόφασις. Οἱ Γερμανοὶ ὁμως δὲν ἀποδέχονται τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ ἐπιζητοῦσι τὴν ἐν ὀνόματι τῆς ἱστορίας ἀπὸ ἀπροκαταλήπτου δικαστηρίου ἀπόφασιν. Ἐλπίζουν μάλιστα πολλὰ οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τὸ δημοσίευσμα τοῦτο, πρὸ παντὸς καθότι ἀφορᾷ τὴν οὐδετέραν διεθνή ἐπιτροπὴν τῆς Χριστιανίας, τῆς ὁποίας ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ προγράμματός της.

Οἱ Γερμανοὶ ἐπιδιώκουσι τέλος διὰ τούτου ὅπως καὶ τὰ ἄλλα κράτη δημοσιεύσωσι τὰ διπλωματικά των ἔγγραφα, οὕτω δὲ ἐπιχυθῆ φῶς ἀρκετὸν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐνοχῆς τοῦ πολέμου. Τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ἐκ νέου ἐρεῦνης τῆς ἐνοχῆς τοῦ πολέμου ὁ Rathenau εἶχεν ἀνακινήσει ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ὅπως ὁ Wirth ὁμολόγησε μετὰ τὴν δολοφονίαν του. Οἱ Γερμανοὶ ἱστορικοὶ καὶ πολιτειολόγοι, οἱ γινώσται τῶν διεθνῶν ζητημάτων Hoetzsch, Schreiber, Valentin, Quarck κλπ. μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ ἀείμνηστος Rathenau ἐξυμνοῦσι τὴν πλήρη ἀντικειμενικότητα τοῦ ἔργου τούτου, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς δημοσιευθέντας ἤδη τόμους μᾶς παρουσιάζει τὴν πολιτικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Βίσμαρκ. Ἐξ αὐτῆς συνάγεται φαίνεται μᾶλλον εἰρηνικὴ ἢ πολιτικὴ τῆς Γερμανίας, ἐξ αὐ γεγονότος οἱ Γερμανοὶ ἐλπίζουν νὰ ὠφεληθοῦν πολλὰ.

Δ. Καλιτσουνάκης